

UDK 342.31(497.5 : 497.1)»1918«
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 19. IV. 1993.

Konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba 29. listopada 1918. godine

STANISLAVA KOPRIVICA-OŠTRIĆ

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Država SHS nastaje u procesu. Odlukama Narodnog vijeća SHS i Hrvatskog sabora dobiva osnovne konture i legitimitet. Sabor u tome ima posebno značenje. Kao jedini parlament u zemljama Južnih Slavena Monarhije prenosi suverenitet na NV. Nizom postupaka Središnji odbor NV-a bitno mijenja odluke Sabora i pridonosi neustavnosti proklamacije o konstituiranju Kraljevstva SHS.

1.

U izuzetno brojnoj literaturi, povijesnoj, pravno-teorijskoj, u posebnim radovima i knjigama kao i u objavljenim zbirkama izvora — konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba i njezin kratak život uglavnom nema mjesto koje zaslužuje i koje se s vremenske distance veće od sedamdeset godina čini sve značajnijim. Iako znatan broj autora konstatira činjenicu da je 29. listopada 1918. stvorena država sa svim atributima osim međunarodnog priznanja, njezin kratkotrajni život, pogotovo s obzirom na brzo ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom, stavlja je u sjenu i pretvara u kratku epizodu.¹ Ta je država stvorena kako na *legitimitetu*

¹ Za potrebe ovog rada navodi se selektivni izbor izvora, literature i objavljene građe. Izrada opsežne bibliografije i kritičko ocjenjivanje literature predviđena je kao dio i prilog završne monografije.

Izvori: *Stenografski zapisnik CCLVI sjednice Sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, držane dne 29. listopada 1918. Stenografski zapisnici Sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1913—1918. od CC do uključivo CCLVI saborske sjednice od 10. prosinca 1917. do 29. listopada 1918.* (Nastavak petog ratnog zasjedanja). Svezak VI. Godina 1917. i 1918., Zagreb, 1918.; *Zbornik zakona i naredaba valjanih za Hrvatsku i Slavoniju*. Godina 1918., komad I.—XVII., broj 1.—136., Zagreb, 1919.

Objavljena građa: Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914—1919.*, Zagreb, 1920.; Dragoslav Janković, Bogdan Krizman, *Građa o stvaranju jugoslavenske države* (I. I.—20. XII 1918.), sv. I. i II., Beograd, 1964.; Bogdan Krizman, »Zapisnici Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu«, *Starine, JAZU*, knj. 48., 331.—386.

Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koja je bila subjekt sustava državnopravnih ugovora na kojima je počivala Austro-Ugarska Monarhija, tako i na međunarodno priznatom principu prava naroda na *samo-određenje*. No, tokovi povijesti odveli su Južne Slavene Austro-Ugarske u nove državne okvire u kojima su se našle zemlje i narodi toliko različiti da bi im odnose bilo teško usklađivati na opće i zajedničko dobro u najdemokratskijoj, složenoj — federalnoj ili konfederalnoj, a nikako unitarnoj državi. Sve njihove različitosti pokrivali su politički zanos izražen vjerom u ideju jugoslavenstva, idejom da su svi ti narodi *jedan narod* s tri imena i sa stoljetnim snovima o ostvarenju *nacionalne države* na cjelini etničkog prostora kojim se prostire. Umjesto višeslojnog procesa ujedinjavanja različitih entiteta, odnosno državnopravnih subjekata u kojem bi definitivni oblik države nastao izrazom narodne volje na općim izborima s tajnim glasovanjem, odlučujući između republike i monarhije, jednostavne i složene države — zajednička je država stvorena po delegaciji Narodnog vijeća SHS i proklamacijom regenta Aleksandra, koji je u ime kralja Petra I. proglasio »ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.«² Tako je »prvocecmbarski akt« kao početak prve jugoslavenske države prekrpio zbivanja koja su mu prethodila, a pogotovo kratkotrajnu »epizodu« Države Slovenaca, Hrvata i Srba, koju je de facto proglasio Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 29. listopada 1918. godine.

Svrha ovog rada je rekonstrukcija činjenica u svezi s tom državom i pokušaj oblikovanja novih vrijednosnih sudova temeljenih na njima. Čini se da je to i nužan početak za ostvarenje širega projektnog zadatka pod naslovom *Položaj Hrvatske u procesu konstituiranja jugoslavenske države*, koji bi trebao pratiti povijesne procese u toku kojih se obilježja

Pravna literatura: Milan Smrekar, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Knjiga I.—V., Zagreb, 1899.; 1900.; 1902.; 1903.; 1905.; *Abecedno stvarno kazalo u Priručniku za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od Milana Smrekara, Zagreb, 1906.; Milan Smrekar, *Ustavno zakonoslovlje. Sbirka ustavnih zakona i propisa valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*. Zagreb, 1901. Tekst u ovom posebnom izdanju pretisak je glave o ustavnom i upravnom zakonoslovlju u drugoj knjizi *Priručnika*, n. dj., 789.—980.; Ivan pl. Žigrović-Pretočki, *Hrvatski ustavni zakoni. Sbirka ustavnih zakonskih propisa valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, Zagreb, 1917.; Ivan pl. Žigrović-Pretočki, *Upravno pravo Kraljevina Hrvatske i Slavonije s obzirom na ustav*, Bjelovar, 1911.; *Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, od Slobodana Jovanovića, Beograd, 1924.; Ferdo Čulinović, *Državno-pravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka*, knjiga I. i II., Zagreb, 1959., odnosno 1961.; Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527—1945)*, Zagreb, 1969.; Hodimir Sirotković, Lujo Margetić, *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije*, Zagreb, 1988.

Literatura: Bogdan Krizman, »'Prevrat' u Zagrebu i stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba u listopadu 1918. godine«. Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, *Zbornik*, 6, 1968., 173.—243.; B. Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1977.; Bogdan Krizman, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb, 1989.; Petar Pečić, *Propast Austro-Ugarske monarhije i postanak nasljednih država*, Subotica, 1937.

² F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 282.

samostalnosti, individualnosti, te legitimnih i suverenih prava Trojedne kraljevine kao države polako utapaju u novoj zajedničkoj državi da bi se na kraju posve izgubili. Tu se krije srž svih kasnijih sukoba između srbijanske vladajuće oligarhije i političkih organizacija i pokreta hrvatskog naroda.

2.

U južnoslavenskim zemljama Austro-Ugarske Monarhije tri su politička faktora bila bitna za promicanje ideje i ostvarenje zajedničke države — Jugoslavenski odbor, Narodno vijeće SHS i Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Oni djeluju u općim okolnostima prvoga globalnog, svjetskog rata u povijesti, koji milijune ljudi stavlja u uniforme na frontama teških i krvavih sukoba, bez obzira na pobjedničku ili poraženu stranu. Zaraćene zemlje u cjelini izlažu se teškim ratnim naporima, što mnoge društvene slojeve dovodi do ruba socijalne izdržljivosti. Na ruševinama velikih i moćnih država stvaraju se nove, socijalni nemiri i revolucije — socijalne i nacionalne — mijenjaju sliku svijeta, ne uvijek na dobro, tako da anticipiraju buduće, još veće i teže sukobe.

Navedene okolnosti čine vrlo složenom djelatnost spomenutih faktora. Jugoslavenski odbor, nastao 1915. od političara u emigraciji, bio je tijelo za vanjskopolitičku akciju oko ujedinjenja Južnih Slavena Austro-Ugarske i Srbije i Crne Gore, on prvi iznosi u svjetsku javnost i dugo vremena kao jedini forum i glasnogovornik zastupa interese jugoslavenskih zemalja i naroda i njihove težnje za stvaranjem zajedničke države. On povezuje akcije prema zemljama Antante, bori se protiv gubitka etničkih teritorija na račun pojedinih stranih zemalja i u prvim godinama rata jedini kontaktira Kraljevinu Srbiju. Često dolazi u sukobe sa srpskom vladom, koja neprekidno manipulira sa svoje dvije koncepcije ujedinjenja — onom proširenja Srbije i onom ujedinjenja svih, ali sa Srbijom u neupitnoj funkciji Pijemonta.

Kako se rat bližio kraju a propast Austro-Ugarske bivala sve izvjesnijom, snažno jača djelatnost drugog faktora — političko organiziranje i zajedničko djelovanje unutar južnoslavenskih zemalja Monarhije. To je proces stvaranja narodnih koncentracija i konstituiranja narodnih vijeća kao političkih predstavnika naroda, povezan s akcijama svih slavenskih zemalja dvojne monarhije. One u Carevinskom vijeću, koje je bilo zajednički parlament Austro-Ugarske Monarhije, nastupaju kao savez slavenskih stranaka. Prvo narodno vijeće bio je čehoslovački Narodni Vybora, a u cislajtanijskim južnoslavenskim zemljama Slovenci već 16. kolovoza 1918. osnivaju u Ljubljani Narodni svet kao svoje središnje političko predstavništvo. To je bio novi veliki korak od Svibanjske deklaracije usvojene 30. svibnja 1917., koja je izražavala zahtjev Jugoslavenskoga kluba u Carevinskom vijeću za rješenje jugoslavenskog pitanja unutar narodnog načela i hrvatskoga državnog prava i po kojoj će se zahtijevati »... ujedinjenje svih zemalja u Monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno, od svakog gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo,

pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije, te će se svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtjeva svoga jednog te istog naroda³. Osnovni principi za ujedinjenje, u tom trenutku još unutar Monarhije, a kasnije na cjelokupnom etničkom prostoru, ostaju isti: *narodno načelo* (pravo na samoodređenje) kao općepriznati princip, *hrvatsko državno pravo* kao osnovica legitimiteta, te *demokratska volja naroda* kao temelj za odlučivanje o državi.

Faza narodnih vijeća u procesu borbe za zajedničku državu nadilazi svojim političkim projektom zaključke iz Krfske deklaracije Jugoslaven-skog odbora i srbijanske vlade iz srpnja 1917. godine. O budućem, zajedničkom životu Srba, Hrvata i Slovenaca tu je bilo rečeno: »Pre svega, predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca ponovo i najodsudnije naglašavaju, da je ovaj naš troimeni narod jedan isti po krvi, po jeziku govornom i pisanom, po osećanjima svoga jedinstva, po kontinuitetu i celini teritorije, na kojoj nepodvojeno živi, i po zajedničkim životnim interesima svoga nacionalnog opstanka i svestranog razvitka svoga moralnog i materijalnog života.«⁴

Iako se ta deklaracija poziva na »plemenitu Francusku«, »slobodnomnu Englesku«, »Veliku Američku Republiku« i »novu slobodnu demokratsku Rusiju« — koje su objavile slobodu i demokraciju kao glavni cilj rata, a »načelo slobodnog samoopredjeljenja« kao »osnovni princip međunarodnog poretka«, malo je što ostalo troimenom narodu na odlučivanje. Tu je već odlučeno da buduća država bude monarhija, istina »ustavna, demokratska i parlamentarna«, a na čelu s dinastijom Karadorđevića. Tu nije ni pretpostavljena mogućnost republikanskog oblika države i njenog eventualnog strukturiranja kao složene, federalne zajednice povijesnih zemalja, koje se ujedinjuju. Iz svega rečenog jasno je da je Jugoslavenski odbor bio slabiji partner i da je srpska strana nametnula svoje viđenje buduće države.

U procesu tijekom kojeg se formiraju različiti oblici narodnih političkih predstavništava veoma je značajan skup održan u Zagrebu 3. ožujka 1918. godine. Tada se sastaju hrvatski, srpski i slovenski političari iz Hrvatske i Slavonije, te iz Dalmacije, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Istre i Međimurja. Dolaze i predstavnici Socijalnodemokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Usvajaju načela na kojima će uspostaviti koncentraciju stranaka i grupa na temelju prethodne rasprave o »općem političkom i narodnom položaju«. Okupljaju se oko stajališta narodnog jedinstva, načela samoodređenja i zahtjeva za narodnu, nezavisnu i na demokratskim načelima organiziranu državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Načela koncentracije, kako su nazvana, formulirana su u četiri točke i polaze od opće priznatog i njima neupitnog principa, da je »narod Slovenaca, Hrvata i Srba jedinstven narod« — stoga to jedinstvo mora ostati neokrnjeno i bezuvjetno, »upirući se o pravo narodnog samoodređenja, provedba kojega mora biti međunarodno zajamčena«. Zbog podloge svih budućih formulacija zahtjeva za samostalnom državom citiramo sve četiri točke u cjelini:

³ Isto, 94.

⁴ Isto, 96.—97.

»I. Tražimo nezavisnost, sjedinjenje i slobodu u svojoj jedinstvenoj narodnoj državi, u kojoj će plemenite osobine troimenog jedinstvenog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba biti očuvane, te po želji sastavnih narodnih dijelova poštovani državotvorni kontinuiteti historičko-političkih teritorija uz potpunu ravnopravnost plemena i konfesija.

II. Tražimo teritorij u kojem u neprekidnom kontinuitetu živi naš jedinstven narod, jamčeći kulturnu autonomiju narodnim manjinama. Tome našem državnom teritoriju pripadaju neotuđivo i obale, luke i otočja sjevernog i istočnog Jadrana.

III. Tražimo državu ujedinjenu na načelima potpune građanske slobode i demokratske samouprave, te pravne i socijalne jednakosti, tj. mogućnosti ekonomskog opstanka i potpunog kulturnog i socijalnog razvitka svih državljana.

IV. Tražimo da narodu Slovenaca, Hrvata i Srba bude zajamčeno sudjelovanje na budućem mirovnom kongresu.«⁵

Dva mjeseca kasnije, političari Hrvati i Srbi iz Hrvatske i Slavonije, Dalmacije, Istre i Bosne i Hercegovine 12. svibnja vijećaju u Zagrebu o potrebi za stvaranjem jedne opće političke organizacije cijelog naroda za najšire djelovanje na stvari narodnog ujedinjenja. Oni zaključuju: »Velika ideja ujedinjenja i nezavisnosti naroda Slovenaca, Hrvata i Srba shvaćena dosljedno zahtijeva, da se za nju založi cio narod. Nijedna od današnjih političkih stranaka ne može sama svojom stranačkom snagom da provede tu misao. Prvo zato, što svaka predstavlja samo jedan dio narodne snage, ograničene uz to na pojedine naše pokrajine, a drugo zato što je svaka od tih stranaka preostatak predratnog doba sa stranačkim pogledima, programima i metodama, koji ne odgovaraju duhu vremena u kome živimo i suvremenim potrebama naše politike.«⁶

Iskazuje se tvrdo uvjerenje da opći narodni interes zahtijeva skupljanje cijelog naroda u jednu jedinstvenu političku organizaciju koja će ga organizirati na svim područjima javnog života. Okupljeni smatraju takvu organizaciju »jedino sigurnim i uspješnim jamstvom« za ostvarenje svojih ciljeva. Obraćaju se novinstvu i, kako ih nazivaju, narodnim ljudima, da sva ova gledišta najodlučnije zastupaju i šire u narodu. Izabran je odbor od deset članova na čelu s predsjednikom dr. I. Krsteljem iz Šibenika i tajnikom dr. Srđanom Budisavljevićem iz Zagreba.

Kao odjek na tu inicijativu i akciju u Splitu se, na narodnom zboru 2. srpnja 1918., stvara Narodna organizacija Srba, Hrvata i Slovenaca u Dalmaciji. U usvojenom dokumentu iskazuju da postoji jedna temeljna politička misao i jedan vrhovni politički cilj — da »etničko jedinstveni narod Srba, Hrvata i Slovenaca« na temelju neotuđivog prava, ali i dužnosti temeljem samoodređenja stvori »svoju, »jedinstvenu, nezavisnu državu«. Tom vrhovnom cilju treba podrediti sve sile, te jedinstvenim političkim radom »čitavog pučanstva dalmatinskog nadvladati cijepanje narodnih sila na pitanjima drugog reda«. Izabrana je uprava od 16 čla-

⁵ Janković-Krizman, *Građa*, n. dj., I., 113.—114.

⁶ Isto, I., 185.

⁷ Isto, I., 221.—222.

nova da bi vodila akciju u Dalmaciji i sudjelovala u pokretanju identičnih akcija u drugim krajevima. Stoga će u tu svrhu odrediti »delegate Dalmacije za eventualno opće narodno vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca«. ⁷ U Sušaku je nekoliko dana kasnije, 14. srpnja 1918. održan narodni zbor s istim zahtjevom za jedinstvom političkog rada i stvorena je Narodna organizacija S.H.S. za Hrvatsko primorje i Istru.

Ta je organizacija prelazila granice povijesne i administrativno-pravne podjele, jer je Istra bila markgrofovija u austrijskoj, cislajtanijskoj poli Monarhije sa zemaljskom samoupravom, zemaljskim saborom, dok je Hrvatsko primorje bilo u sastavu Kraljevine Hrvatske i Slavonije, a time u ugarskoj, transljajtanijskoj poli Monarhije. Takva organizacija iskazuje tendenciju povezivanja hrvatskih zemalja, bez obzira na trenutačni status. Na zboru je pozdravljeno stvaranje dalmatinske organizacije u Splitu i izrečeno uvjerenje »da će se za primjerom Dalmacije, Hrvatskog primorja i Istre povesti i ostali krajevi našega naroda«. I tu se o Hrvatima, Slovencima i Srbima govori kao o jednom narodu. Naravno se zahtijeva da u svrhu postignuća velikog cilja narodnog ujedinjenja i oslobođenja prestanu stranačke borbe i strančarenja, kako bi se izbjeglo cijepanje narodnih sila. U ime središnjeg odbora za opću narodnu organizaciju sudjelovali su Krstelj i Budisavljević.

Narodna vijeća u slavenskim zemljama Monarhije okupljaju i organiziraju, a zatim koncentriraju sve čimbenike relevantne za ostvarenje programa vlastitih samostalnih država. Tu treba upozoriti i na jedan zanimljiv fenomen. Iako je riječ o povijesnim narodima, koji su se oblikovali u moderne nacije, sažimaju se identiteti i stvaraju nadnacionalne konstrukcije, kao što je Čehoslovačka — od Čeha i Slovaka, ili država Slovenaca, Hrvata i Srba, koji se smatraju *jednim narodom*. To je nosilo klicu budućeg sukoba u vremenu kada zajednička košuljica postane pretijesna za samostalni život pojedinog naroda unutar takve složenice. Narodna su vijeća bila složena predstavnička politička tijela, ali ne i neposredno birana, kao normalni parlamenti. Stoga zapravo nisu imala opći narodni mandat za tako sudbinske i dalekosežne odluke koje su donosila.

Prvo narodno vijeće, Narodni svet u »Komunikeju o ustanovnom zboru« definira se izričito »kao dio općeg Jugoslavenskog narodnog odbora, koji će se uskoro sastati u Zagrebu«. ⁸ Tu se još ističe da su državna prava koja je uživao i izvršavao slovenski narod prešla prije više od tisuću godina u tuđe ruke. Samooodređenje naroda opet će ih vratiti i udružiti Slovence s Hrvatima i Srbima u samostalnu veliku državu Jugoslaviju. I tu se opetovano ističe da narod koji želi biti nosilac države mora skupiti sve svoje snage i jedinstveno djelovati, a političke stranke moraju rješavanje pitanja koja se tiču sudbine cijelog naroda prepustiti Narodnom svetu. On je i izabran da bi pripremio slovenski narod za onaj trenutak kada će zajednički s Hrvatima i Srbima preuzeti »sva prava i dužnosti državne samostalnosti«. Karakteristično je da se jedino u spomenutom komunikeju buduća država naziva Jugoslavijom, a buduće za-

⁷ Isto, I., 228.

⁸ F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 158.—160.

jedničko političko tijelo Jugoslavenski narodni odbor, dok druge organizacije rabe formulu o troimenom narodu.

Narodni svet je osnovan za »zemlja Cislajtanije«, pa su od pedeset njegovih članova 12 predvidjeli za Dalmaciju, 5 za Istru, 2 za Trst, a slovenske stranke podijelile su preostalo 31 mjesto. Članove izabiru političke organizacije i faktori tih zemalja i pokrajina, što je potanko navedeno u Statutu Narodnog sveta. No cijelo vrijeme svog djelovanja NS je bio središnji slovenski politički forum.

Statutom se detaljno propisuje način rada NS-a. Na temelju tog akta konstituirano je predsjedništvo i formirano niz odjela za važne zajedničke poslove (organizacijski, ustavno-pravni, odjel za propagandu, osiguranje narodnih interesa kod državne administracije, gospodarsku koncentraciju, inozemni promet, pokrajinski odjeli za Trst, Istru, Goricu, Korušku i Maribor, eventualno pododjel za Prekomurje, te financijski odjel).

To je zapravo detaljno razrađena struktura izvršne vlasti, koju Narodni svet postupno preuzima u svoje ruke. Hrvatske zemlje nisu poslale svoje predstavnike, pa Narodni svet u toj svojoj dimenziji funkcionira kao vrhovni organ državne vlasti za cjelokupni slovenski prostor. Tako se prostor Slovenije oblikuje u samostalnu jedinicu u složenoj Državi SHS. Za predsjednika je izabran zemaljski zastupnik u Carevinskom vijeću dr. Anton Korošec, a predsjedništvo je činilo osam članova.¹⁰

Zaokruženje narodne koncentracije putem sustava narodnih vijeća, poticano od svih dotad formiranih narodnih predstavništava, zbilo se u Zagrebu 6. i 7. listopada 1918., kada je osnovano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje NV SHS). Stvorili su ga izaslanici iz Slovenije, Trsta, Istre, Hrvatske i Slavonije, Bosne i Hercegovine, Dalmacije i južne Ugarske.¹¹ Bila je to pobjeda snaga narodne koncentracije, koje su konačno 8. listopada uspjele u svoj sastav uključiti i Hrvatsko-srpsku koaliciju. Ta je kao većinska, vladajuća stranka u Saboru, dugo taktizirala oko svog angažiranja, usprkos pritiscima, posebno iz Ljubljane. Tako su se u sastavu središnjega predstavničkog političkog tijela Slovenaca, Hrvata i Srba iz Monarhije našli predstavnici vodećih stranaka i grupa, te pojedinci iz Hrvatske i Slavonije (Banovine): Hrvatsko-srpske koalicije, Starčevićeve stranke prava, Hrvatske pučke seljačke stranke, Srpske narodne radikalne stranke, Socijalno-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije, skupine političara oko *Glasa SHS*, te skupine političara oko *Malih novina* i *Novina*, zatim predstavnici Rijeke i Međimurja. Dalmaciju je zastupala Narodna organizacija za Dalmaciju, a Istru Političko društvo za Hrvate i Slovence u Istri. Iz Slovenije zastupljene su Vseslovenska ljudska stranka, Jugoslovenska demokratska stranka i Jugoslovenska socijalno-demokratska stranka, a reprezentant Trsta bilo je Političko društvo »Edinost«. Članovi Hrvatskog sabora, Carevinskog vijeća i Bosanskog sabora dobili su po pet odaslanika (predstavnik) s aktivnim i pasivnim pravom glasanja na skupnim sjednicama (plenumu), a svi izabrani članovi Hrvatskog sabora, Bosanskog sabora, Care-

¹⁰ Isto, 156.—158.; Janković-Krizman, *Grada*, n. dj., I., 254.—255.

¹¹ F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 170.; Janković-Krizman, *Grada*, n. dj., I., 331.—332.

vinskog vijeća i sabora pokrajina, ako nisu izabrani u Narodno vijeće, imali su pravo sudjelovati na skupnim sjednicama.

Po istom principu zastupanja izabran je i Središnji odbor sastavljen od 30 članova i zamjenika.¹² U Predsjedništvo NV SHS i Središnjeg odbora izabrani su za predsjednika dr. Anton Korošec, za potpredsjednike Svecotzar Pribičević i dr. Ante Pavelić i za tajnike dr. Mate Drinković, dr. Srđan Budisavljević i dr. Ivan Lorković.

Tako je konačno ostvareno dovoljno reprezentativno političko tijelo sastavljeno od zastupnika državnih, zemaljskih i pokrajinskih sabora, velikih i manjih političkih stranaka, narodnih organizacija i grupa i istaknutih pojedinačnih djelatnika za stvar ujedinjenja.

Prema usvojenom Pravilniku, Narodno vijeće SHS ovako je definirano: »1. 'Narodno vijeće' za narod Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu *političko je predstavništvo* (podcrtala S.K.O.) svih Slovenaca, Hrvata i Srba, koji žive u Hrvatskoj-Slavoniji, s Rijekom, u Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Istri, Trstu, Kranjskoj, Goričkoj, Stajerskoj, Koruškoj, Bački, Banatu, Baranji, Međimurju i po ostalim krajevima jugozapadne Ugarske.« Po istom Pravilniku temeljni zajednički program Narodnog vijeća je »ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba u narodnu, slobodnu i neodvisnu državu Slovenaca, Hrvata i Srba uređenu na demokratskim načelima«. Pravilnikom je reguliran ključ za izbor odaslanika u NV SHS, teritorijalni princip predstavljanja ali i već spomenuta mogućnost da svi zastupnici Hrvatskog sabora, Bosanskog sabora i svi zastupnici Carevinskog vijeća i pokrajinskih sabora koji prihvate načela i pravilnik imaju pravo sudjelovanja na plenarnim sjednicama. Vijeće djeluje u plenumu, putem središnjeg odbora i putem predsjedništva. Na žalost, taj se plenum nije sastajao pa se sva djelatnost NV SHS svela na rad Središnjeg odbora. To je suzilo količnik donositelja odluka, a time i njihovu demokratsku utemeljenost.

NV SHS, koje je stvoreno kao središnje političko predstavničko tijelo u rezultatu samoorganizacije domovinskih političkih snaga, nezaobilazan je faktor pri stvaranju Države Slovenaca, Hrvata i Srba. No, ne samo ratne okolnosti nego i tendencije koje su sve više jačale, dovele su do toga da jedna uža grupa ljudi vodi poslove od dalekosežnog značenja i da supstituira ne samo političke organizacije već i ustavna predstavnička tijela.

3.

Hrvatski sabor, odnosno *Sabor Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* koji je na svojoj 256. sjednici 29. listopada 1918. raskinuo državno-pravne sveze kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Kraljevinom Ugarskom i carevinom Austrijom, ustanovio zajedničku narodnu suve-

¹² Sastav Narodnog vijeća i njegovog Središnjeg odbora s predsjedništvom, usp. u F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 171.—174.

¹³ F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 174.—176., Janković-Krizman, *Grada*, n. dj., I., 332.—333.

renu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba na cjelokupnom etničkom prostoru tih naroda te priznao Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba vrhovnu vlast, bio je pretežno ratni sabor. Izabran je 16. prosinca 1913., počeo zasjedati 27. prosinca 1913., a od 6 zasjedanja 5 je bilo ratnih. Izbori su obavljani po proširenom izbornom redu iz 1910. godine jer u Hrvatskoj i Slavoniji nije bilo općeg prava glasa do 1918. godine, no ipak je izborni tijelo činilo samo 208.411 upisanih izbornika, a to je 1913. godine bilo svega 8 posto stanovništva.¹⁴ Na spomenutim izborima glasovalo je 111.005 glasača, a pobjednička stranka postala je Hrvatsko-srpska koalicija sa 43.645 glasova.¹⁵ Sabor su činili: 90 izabranih narodnih zastupnika, izabranih po kotarevima (grad Rijeka s kotarom 2), zatim banški pozvanici s virilnim glasom, tzv. virilisti u koje su spadali zagrebački nadbiskup, metropolit donjokarlovački, biskupi i vladike, prior vranski, veliki župani, turopoljski comes, te muški članovi kneževskih, barunskih i grofovskih obitelji — vlasnici posjeda na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Takozvana perioda — mandat Sabora — određena je zakonom na pet godina.¹⁶ Sabor stvarno zasjeda sa 88 zastupnika jer riječki autonomasi ne žele sudjelovati u njegovu radu. Kako je saborska perioda započeta 1913. istjecala 1918. godine a zemlja je još bila u ratu, kralj Karlo I. produžio ju je izvanredno na prijedlog Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog sabora posebnim zakonom od 16. kolovoza 1918. u kojem ističe da: »Izuzetno i jedino silom svjetskog rata, a da to ni u kojim drugim prilikama ne može da bude odlučno, produžuje se zakonska perioda Sabora, koji je sazvan na dan 27. prosinca 1913. do konca šestog mjeseca računajući od dana kojega je ratificiran konačni mir« (podcrta la S.K.O.).¹⁷

Akciju za stvaranje zajedničke države potakle su i požurile i vanjske okolnosti. Car i kralj Karlo upućuje 16. listopada 1918. manifest svojim »vječnim austrijskim narodima« u kojem predlaže da Austrija postane saveznom državom svojih naroda. Ne dira u cjelinu zemalja ugarske krunice, a svakoj zasebnoj narodnoj državi jamči samostalnost. Nova država osnovat će se na samoodređenju naroda kojih će interese zastupati narodna vijeća.¹⁸ Pokreti naroda Monarhije za nacionalno oslobođenje predaleko su otišli, a da bi se zadovoljili njenim okvirima, ma i preuređenim, kada im se otvarala perspektiva ostvarenja vlastitih nacionalnih država. Sada je već i američki predsjednik Wilson, koji je u početku bio sklon demokratskom preuređenju očuvane Austro-Ugarske, i stoga najprije u svojim čuvenih 14 točaka od 8. siječnja 1918., koje su izuzetno ohrabrile baš oslobodilačke pokrete naroda, zastupao gledište o najširim mogućnostima za autonomni razvitak svih naroda Austro-Ugarske

¹⁴ Usp.: Vlado Oštrić, »Opaske o opsegu izbornog prava u Hrvatskoj i Slavoniji do prvog svjetskog rata«, CSP, 3, 1971., 229.; Hodimir Sirotković, »Ustavni položaj i organizacija rada sabora Kraljevine Hrvatske i Slavonije u građanskom razdoblju njegova djelovanja (1848–1918)«, Rad JAZU, XX., Zagreb, 1981., 39.–85.

¹⁵ B. Krizman, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu*, n. dj., 27.

¹⁶ Ivan Žigrović-Pretočki, *Upravno pravo*, n. dj., 33.–34.

¹⁷ *Zbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1918., Komad XII., broj 85., 303.–304.

¹⁸ Janković-Krizman, *Građa*, n. dj., I., 364.–365.

i ispravljanje granica Italije »prema jasno prepoznatljivim linijama nacionalnosti«, potpuno promijenio to svoje gledište. Odbijajući austro-ugarsku ponudu za mir, predsjednik Wilson putem note State Departmenta od 18. listopada 1918. iznosi nove poglede na položaj austrougarskih Slavena. Vlada Sjedinjenih Država Amerike priznaje Češko-slovačko Narodno vijeće za de facto ratujuću savezničku vladu. No, Južni Slaveni su zbog mnoštva nepogodnih okolnosti morali ostati bez takvog statusa. Vlada Sjedinjenih Država za njih iskazuje da je »također na najdaleko-sežniji način priznala da su narodne težnje Jugoslavena za slobodom pravedne«. Svim ovim narodima stoga predsjednik ne može više priznati samo puku autonomiju, kao osnovicu za mir, »već je prisiljen zahtijevati, da budu oni, a ne on, suci o tomu, kakva će akcija od strane austro-ugarske vlade zadovoljiti težnje i shvaćanja ovih naroda o njihovim pravima i o njihovu određenju kao članova u porodici naroda«¹⁹.

Shvaćajući presudnost trenutka i povijesne šanse koje se otvaraju i uviđevši da se više ne može oklijevati, Narodno vijeće SHS 19. listopada 1918. objelodanjuje u obliku objave odluku da preuzima vođenje narodne politike u svoje ruke, te formulira temeljne programske zahtjeve za rješenje narodnog pitanja. Podsjećajući kako je opunomoćeno od svih narodnih stranaka i grupa, ističe da »ne će u općim narodnim pitanjima nijedna stranka ni grupa ni parlamentarna skupina više voditi nikakove posebne politike ni zasebno stupiti u pregovore sa faktorima izvan naroda, nego će u svim pitanjima u buduće jedini predstavnik i odlučni činilac biti Narodno vijeće«. Stoga ono »vođeno velikim idejama narodnog samoodređenja i demokracije« postavlja temeljne zahtjeve »za rješenje narodnog našeg pitanja«: »1. Tražimo ujedinjenje cjelokupnog našeg naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom njegovom etnografskom teritoriju, bez obzira na ma koje pokrajinske i državne granice, u kojima danas živi — u jednu jedinstvenu potpuno suverenu državu uređenu na načelima političke i ekonomske demokracije, što u sebi sadržava dokidanje svih socijalnih i ekonomskih nepravda i nejednakosti.« 2. Traži se da narod Slovenaca, Hrvata i Srba bude na budućoj mirovnoj konferenciji jedinstveno zastupan »po svojim naročitim poslanicima«. 3. NV SHS otklanja rješenja svoga narodnog pitanja kako ga je izrazio austrijski carski manifest od 16. listopada, kao i svaki prijedlog koji bi narodno pitanje rješavao djelomično i oduzimao mu međunarodno značenje. 4. NV SHS drži da će se jedino ostvarenjem ovih zahtjeva i načela zajamčiti trajni mir među narodima udruženim u slobodnim državama, što će omogućiti savez naroda i opće razoružanje. 5. NV SHS izjavljuje da će prema općim načelima demokracije »svim inorodnim manjinama u državi Slovenaca, Hrvata i Srba osigurati slobodni razvoj«, a u susjednim državama u zaleđu omogućiti i osigurati trgovačko-prometni prilaz moru, a da to ne zadire u teritorijalnu cjelovitost i državnu suverenost. NV SHS poziva »cjelokupni naš narod jedne krvi i jezika, jedne duše i srca« da svojim zalaganjem bude dostojan velikog vremena u kojem živi i velikih zadaća koje si je preuzeo.²⁰

¹⁹ Janković-Krizman, *Grada*, n. dj., I., 17.—18. i 367.—368.; F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 110.—112. i 179.

²⁰ Janković-Krizman, *Grada*, n. dj., II., 373.—374.; F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 179.—181.

Zahtjev za stvaranjem jedinstvene države i principi na kojima se ona mora temeljiti osnovica je svih zahtjeva narodnih pokreta izricanih do stvaranja NV SHS. Tu je definirana strategijska osnovica projekta na temelju kojeg će NV SHS djelovati, u prvom redu kroz Hrvatski sabor.

Uskoro, 21. listopada NV SHS pozdravilo je s »najvećom radosti« stajalište predsjednika Wilsona u odgovoru na austrougarsku notu. Objavilo je poziv narodu 23. listopada da se u svim mjestima »dakle po gradovima i selima« formiraju odbori Narodnog vijeća od predstavnika stranaka nacionalne koncentracije i izvanstranačkih uglednih pojedinaca koji su na istim gledištima. Odbori moraju formirati jake čete za narodnu zaštitu. Sve okolnosti požuruju na donošenje velikih odluka, i vanjska i unutarnja situacija, strah od pretenzija na nacionalni teritorij, pitanje vojske, ali i latentnih ili već trajućih socijalnih nemira.

Središnji odbor držao je 28. listopada veoma dugu sjednicu gdje je raspravljao o pitanjima koja su drugog dana bila na dnevnom redu sjednice Hrvatskog sabora. Vodiła se zanimljiva rasprava i oblikovali prešni prijedlozi koji će biti preneseni Saboru. Bilo je riječi o dvojbi da li da NV SHS odmah preuzme u svoje ruke »diktatorsku vlast« ili da polako, ne dirajući u krunska prava, ostvari široke preduvjete za svoj rad. Stjepan Radić je smatrao kako prvi akt Hrvatskog sabora mora biti proglašenje banske Hrvatske suverenom državom i sastavnim dijelom države SHS, zatim puna likvidacija odnosa s Monarhijom i dinastijom. Traži da se u Saboru dá izjava o hrvatskom shvaćanju jedinstvenosti. To korespondira s gledištem dr. Matka Laginje izrečenim na sjednici Središnjeg odbora dva dana prije, 26. listopada. On je tražio da Narodno vijeće »autoritativno protumači ili promijeni izraz 'jedinstvena država', porabljjen u objavi narodu 19. o. mj. u smjeru s kojim je Narodno vijeće, kako se iz prijašnjih rasprava vidi, jednodušnog nazora da se jedinstvenost buduće nove države ima razumijevati u odnošaju prema inozemstvu, dočim se o čitavoj unutaršnjoj uredbi ima odlučivati tek kasnije prigodom konstituiranja iste države. Tu korekturu izraza predlagatelj drži potrebnom, da se predupredi kojekakvim agitacijama, kao da tobože predstoji pogibelj za jedno drugo ili treće naše pleme.«²¹ Oba gledišta pokazuju kako su se minuciozno morale oblikovati formulacije s državno-pravnog ali i političkog gledišta s obzirom na domet ustavnih prava Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Stjepan Radić je očito dvojio oko Dalmacije, koja je državno-pravno dio Kraljevine, priznat i nagodbom s Ugarskom, ali je faktično u drugoj polovici Monarhije sa zemaljskim saborom i zemaljskim poglavarom na čelu. V. Bukšeg je predlagao da Sabor na Narodno vijeće prenese egzekutivnu vlast, jer ne mogu biti dvije vlade. S. Pribičević i dr. Petričić bili su za diktatorsku vlast, koja bi se po Petričiću preuzela u sporazumu sa sadašnjom zemaljskom vladom, a tražio je i »prelom odnošaja s Ugarskom i Austrijom«. Dr. Pavelić je bio za evolutivno, kako se izrazio, predavanje kompetencija Narodnom vijeću, posebno zbog kompetencija Hrvatskog sabora, koji jedini može prekinuti nagodbu koju je sam primio i jer je to pitanje uza stvar Hrvatske. Mnoga druga pitanja trebalo bi riješiti

²¹ B. Krizman, *Zapisnici*, n. dj., 342.

tek u sporazumu s Bosnom i Hercegovinom, Dalmacijom i Istrom. Dr. Peleš se protivio prenošenju kompetencija Hrvatskog sabora na Narodno vijeće »jer bi to značilo njegov prestanak«. On je bio za to da se samo odgovornost vlade prepusti kompetenciji Narodnog vijeća. Dilema je očito bila u odnosu vrhovne i izvršne vlasti i tko da je provodi. Dr. Barac je pitao »da li se dovoljno distingvira odnos Hrvatskog sabora i ostalih naših sabora, kada se radi o tako važnoj odluci«. I to je bilo značajno pitanje, jer je Hrvatski sabor državni, a ostali su zemaljski, odnosno pokrajinski. Smatrao je da se Hrvatski sabor može izjasniti za slobodnu državu. Iznio je i prijedlog od tri točke. U prvoj je predlagao razrješenje odnosa s Ugarskom i Austrijom za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, kao i Rijeku, koje bi Sabor proglasio potpuno slobodnom državom. U drugoj točki je predlagao da Sabor pozove bana da preuzme u svoje ruke sve funkcije državne uprave u potpunom opsegu. Treća točka je osobito zanimljiva pa je citiramo u cjelini: »Sabor odobrava objavu Narodnog vijeća od 19. o. mj. i priznaje ga komunikacionim, kontrolnim i idejnim organom za sve dojučašnje jugoslavenske zemlje monarhije. Narodno vijeće zastupa u sporazumu sa Jugoslavenskim odborom sve te zemlje prema inostranstvu; Sabor kao predstavnik Hrvatske, Slavonije i Dalmacije proglašuje ovu državu sastavnim dijelom buduće suverene države S.H.S., a o ustrojstvu ove države ima odlučiti buduća konstituenta kvalificiranom većinom, koja isključuje majorizaciju bilo kojega plemena.« Ovaj oprez u prenošenju vlasti na NV pokazao se kasnije veoma opravdanim. V. Korać je predlagao da hrvatska zemaljska vlada ostane za Hrvatsku, a Narodno vijeće »za svu Jugoslaviju«²².

Izuzetno značajan bio je i odnos vojske prema novoj državi, kako zajedničke, tako i hrvatskog domobranstva. Na sjednicu su stigli general Luka Šnjarić, koji je pred kraj rata bio komandant XIII. korpusa zajedničke vojske Monarhije, i podmaršal Mihovil Mihaljević, koji je bio zapovjednik hrvatskog domobranstva. Oni su dali pismenu izjavu »kojom se bezuvjetno pokoravaju vladi Narodnog vijeća S.H.S.«, a general Šnjarić izrazio je i želju »da sve ovo sretno izađe«. Obojica su dileme svoje zakletve vladaru riješili 27. listopada u Beču na audijenciji kod vladara koji ih je te zakletve razriješio, iako nije jasno zašto o tome nisu obavijestili Središnji odbor, kojem su rekli da su pod zakletvom. Karlo I. ih je, nakon što su ga iscrpno izvijestili o situaciji, razriješio zakletve vjernosti i preporučio im da surađuju s Narodnim vijećem.²³ Oni su uoči sjednice Sabora izdali naredbu vojsci i domobranstvu kojom se sve čete vojske i domobranstva stavljaju na raspolaganje Narodnom vijeću.²⁴

Rasprava na Središnjem odboru nastavila se, pa je Svetozar Pribičević podnio teze prijedloga za sutrašnju sjednicu Sabora: »1. imaju se prekinuti državnopravni odnošaji s Ugarskom i Austrijom, 2. Hrvatski sabor imade prenijeti sve svoje agende na Narodno vijeće, 3. Jugoslavenske zemlje, koje su danas ujedinjene pod vladom Narodnoga vijeća imadu

²² Isto, 344.—350.

²³ P. Pekić, *Propast*, n. dj., 256.

²⁴ Janković-Krizman, *Grada*, n. dj., II., 401.—402.; F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 210.

se smatrati sastavnim dijelom buduće suverene države SHS. 4. Hrvatski sabor stavlja sve svoje prostorije Narodnom vijeću SHS na raspolaganje.« Odsječnost i tvrdoća Pribičevićeva govora pokazuje kako je zaista bio vrlo odan soluciji o diktatorskoj vlasti Narodnog vijeća.

U nastavku rasprave dr. Laginja je predlagao da se »pri sastavu egzekutive čuvaju historijska prava, autoriteta naroda i banska čast«. Predlagao je da se ban i članovi zemaljske vlade kooptiraju u Narodno vijeće, da odjelni predstojnici postanu ministri i da se osnuju nova ministarstva. Radić je ponovno upozoravao da se odlučuje samo o banskoj Hrvatskoj, te da mora ostati ban, koji bi bio odgovoran samo Hrvatskom saboru i Narodnom vijeću. Oštro je replicirao Pribičević tvrdnjom da nisu dorasli zadaci: »Danas je potrebno, da se centralna vlast s diktatorskom moći preda sasvim Narodnome vijeću. Dvije vrhovne vlasti: banska i Narodnog vijeća ne mogu zajedno postojati. Narodno vijeće mora preuzeti čitavu vlast u svoje ruke.« Vidljivo je da su se počele sudarati dvije tendencije — jedna da se sačuva posebnost pojedinih povijesnih zemalja koje su sastavljale dvojnju monarhiju, kako bi polako ulazile u nove odnose i novu zajedničku cjelinu, i druga da se sve brzo i jednostavno prevede u novo stanje i nove odnose, što je omogućavalo brza rješenja, ali i osiguravalo trajnost budućih nesporazuma. Na kraju sjednice odlučeno je da do konačnog sastava vlade predsjedništvo Narodnog vijeća obavlja tu funkciju.

Nakon rasprave prihvaćeni su tekstovi prešnih prijedloga koji će biti podneseni na sutrašnjoj sjednici Hrvatskog sabora. Oba prešna prijedloga, Svetozara Pribičevića i drugova i dr. Ante Pavelića i drugova zabilježena u prilogama zapisniku, identična su onima u stenografskom zapisniku Sabora pa ih ovdje nije potrebno citirati. Iz prijedloga su izostali svi zahtjevi za socijalnom državom. Sjednica je završena u 5 sati ujutro 29. listopada.

Samu, zaista povijesnu sjednicu Hrvatskog sabora, pratila je svečana atmosfera u čitavom Zagrebu, a posebno na Gornjem gradu, na Markovu trgu pred sabornicom. I saborska dvorana bila je vrlo svečano urešena. Na galerijama su bili brojni gosti.

Prema stenografskom zapisniku, sjednica je počela u 10 sati i 30 minuta 29. listopada 1918.²⁵ Sjednicu su vodili dr. Bogdan Medaković, predsjednik, i dr. Pero Magdić, prvi potpredsjednik Sabora. Zapisnik je vodio bilježnik Sabora dr. Marko Novosel. Od strane Kraljevske zemaljske vlade sjednici su prisustvovali ban Antun pl. Mihalovich i odjelni predstojnici kao delegacija izvršne vlasti — Zemaljske vlade.²⁶

Zahvaljujući specifičnim okolnostima u kojima se održavala, saborska sjednica ima dva osnovna obilježja: domoljubno oduševljenje na grani-

²⁵ Prikaz tijeka sjednice i svi citati prema stenografskom zapisniku navedenom u bilješci I. Stenogram su u cijelosti objavili i Janković-Krizman, *Grada*, n. dj., II., 403.—416. i F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 191.—210.

²⁶ Na temelju Hrvatsko-ugarske nagodbe »Kraljevska hrvatsko-slavonska zemaljska vlada« imala je tri odjela (za unutarnje poslove i zemaljski proračun, odjel za bogoštovlje i nastavu i odjel za pravosuđe). Godine 1914. osnovan je i četvrti odjel — za narodno gospodarstvo. Na čelu vlade bio je ban, koji je odgovarao Saboru. Usp. Žigrović—Pretočki, *Upravno pravo*, n. dj., 82.

cama egzaltacije, patetične govore i postupke i — strogo racionalno formulirane prijedloge koji bitno utječu ne samo na neposredni život hrvatskog i drugih naroda Monarhije u ovim zemljama, već im određuju budućnost, položaj i odnose za dugo povijesno razdoblje koje dolazi.

Nadahnuti govori kao uvod u donošenje odluka, očito su iskaz oduševljenja što Hrvatska izlazi iz jedne državne zajednice i odriče prava jednoj dinastiji koji su joj nekoliko stoljeća uvjetovali postojanja. Tome treba dodati i iskrene nade da će »jedinštveni narod« — u što tada nitko ne sumnja, a oni koji ipak zadržavaju neke rezerve govore o razlikama na razini plemena — konačno dobiti jaku i samostalnu državu. Uprkos tamnim oblacima koji već najavljuju posezanja za njegovim narodnim teritorijem. Posve je sigurno da su ljude ponijela i neka velika načela kao što je pravo samoodređenja, Wilsonove proklamacije i stavovi, pa su stvarnost međunarodnih odnosa snaga, argumente sile i kaskade problema koji nailaze u tom trenutku promatrali kroz ružičaste naočale.

Saborsku sjednicu započeo je predsjednik Medaković uvodnim govorom. Smatra da je došlo vrijeme u kojem Sabor više ne smije voditi politiku u granicama Hrvatske i Slavonije »u dosadašnjim teritorijalnim i državnopravnim granicama«. U tim se granicama tavorilo, a sada ih treba rastrgnuti, jer su bile granice razdvajanja. »Zato predstavništvo naroda Hrvatske i Slavonije nije više samo za se zvano da vodi politiku svoga našeg naroda!« U nju se uključuju Dalmatinci, Istrani, Bošnjaci i Hercegovci i Slovenci. Stoga je i stvoreno Narodno vijeće da udruži sve snage i misli u jednu organizaciju koja će ostvariti slobodnu i suverenu državu jedinstvenog naroda. Zadaću Sabora Medaković je definirao sljedećim riječima: »Sada je posao hrvatskoga sabora, da kao jedini parlamenat koji u jugoslavenskim zemljama funkcionira, otpočne a za Hrvatsku i Slavoniju i provede, odlučno ali i mirno, likvidaciju sviju dosadašnjih naših državnopravnih odnosa, koji su dosada za nju postojali...« (podcrtala S.K.O.). Ove Medakovićeve riječi su s državnopravnog gledišta veoma značajne. Jasno je da Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije može raskinuti državnopravni odnos s Kraljevinom Ugarskom jer je riječ o kraljevinama u sastavu ugarske krune, a s carevinom Austrijom dinastičke sveze, posredno i državne. Time nije riješen problem cislajtanijskih zemalja, odnosno ostalih povijesnih zemalja njegova veličanstva cara i kralja s različitim statusom. Stoga Medaković i rabi formulaciju da se saborskim činom otpočinje likvidacija dosadašnjih državnopravnih odnosa. Odmah zatim on ističe značenje W. Wilsona, koji u tadašnjem svijetu personificira i pravo na samoodređenje i njegovo jamstvo od najveće svjetske velesile. Wilson je, po Medakoviću, progovorio ne samo u ime jednoga velikog naroda nego i u ime velikoga kulturnog svijeta. I dok se još prije nekoliko mjeseci zalagao da Slaveni na jugu Austrije i Ugarske dobiju što širu autonomiju, u posljednjoj poruci Austro-Ugarskoj Monarhiji rekao je »da sada i nas ubraja među kulturne narode, koji trebaju sami da slobodno odluče o svojoj sudbini. Izjavio je da nas smatra za narod zreo, koji ne treba ni tutora ni protektora.« Medaković poziva: »Ne dajmo dakle da u ovo prelazno doba padne ljava na svetao obraz naroda našega! Disciplinirajmo narod, ustrojmo i disciplinirajmo narodnu vojsku!« Zanimljiva je njegova mi-

sao da je svjetski rat koji upravo prestaje — rat kulture protiv militarizma, rat germanstva protiv slavenstva. Pobjedilo je slavenstvo, iako se ruski narod nije još dignuo iz ponora u koji se sam survao, »ali ponosno dižu glavu tri slavenske grupe« — uskrsava u staroj slavi poljska država, uskrsava država Čeha i Slovaka, »a na jugu diže se ponosno i naša slobodna država. Zato ću u ovom času a sa ovoga mjesta pozdraviti Slavenstvo u pobjedi, a sav naš narod — narod Slovenaca, Hrvata i Srba — opet u njegovom jedinstvu i slobodi!« I predsjednik i zastupnici i gosti na galeriji ustali su i dugo pljeskali.

Dr. Medaković je zatim preskočio priopćavanje podnesaka, da bi, kako je rekao, odmah prešli na posao, na čitanje prešnog prijedloga narodnog zastupnika Svetozara Pribičevića i drugova.²⁷ Pročitao ga je bilježnik dr. Novosel. Kao što je već rečeno, taj tekst je prihvaćen na sjednici Narodnog vijeća. Saborska verzija je, očito zbog preglednosti i značenja svakog dijela prijedloga, podijeljena u dvije točke. Prva točka glasi:

»I. Predlaže se visokom saboru da zaključi: Hrvatski državni sabor na temelju potpunoga prava narodnoga samoodređenja, koje je danas već priznato od svih vlasti, stvara ovaj zaključak: Svi dosadašnji državno-pravni odnošaji i veze između kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne strane, te kraljevine Ugarske i carevine Austrijske s druge strane razrješavaju se.

Ukida se dakle i ništatom proglašuje napose hrvatsko-ugarska nagodba (zakonski članak I. od godine 1868.), a isto se tako ukidaju i ništatom proglašuju svi kasniji njeni dopunjci ili revizije tako, da od danas Dalmacija, Hrvatska i Slavonija ne ima s kraljevinom Ugarskom ni pravno ni faktično nikakvih zajedničkih državnih poslova.«

Za vrijeme čitanja prve točke Pribičevićeva prijedloga s galerija je bacano cvijeće, zastupnici i gosti, ustavši, otpjevali su »Lijepu našu«. Zatim su u dvoranu ušli generali i priključili se banu, pa se klicalo i narodnoj vojsci.

Sve to oduševljenje zaista je razumljivo, jer je u tim trenucima Hrvatska napuštala višestoljetnu svezu s ugarskom krunom i habsburško-lotarinškom dinastijom, te s cijelom dvojnomo monarhijom u kojoj je bila legitimni subjekt ustavnog sustava. Sada je opet bila neovisna, samostalna i suverena.

S obzirom na državno-pravna pitanja u Pribičevićevu prijedlogu potrebno je ponešto i detaljnije objasniti. Valja istaći da sam Pribičević u prvoj točki naziva Sabor »Hrvatski državni sabor« (podcrtala S.K.O.). To je izuzetno značajno jer se procedura odvajanja od Austro-Ugarske Monarhije temeljila na pravima *hrvatske države*. Napuštajući ustavni sustav na kojem je počivala dvojna monarhija, valjalo je odreći njegove temeljne elemente. Stoga je ukinuta i proglašena ništatom Hrvatsko-ugarska nagodba, u aktima Hrvatskog sabora zabilježena kao »Zakonski članak I:1868«. Kakav je bio državno-pravni status hrvatske države vidljivo je već iz činjenice da su Nagodbu sklopile kao ravnopravni subjekti »Kraljevina Ugarska, sjedinjena s Erdeljem« i »Kraljevine Dal-

²⁷ Imena dvanaest supotpisnika prešnog prijedloga navedena u *Stenografskom zapisniku*, str. 1469.

macija, Hrvatska i Slavonija», što je puni naziv trojedne hrvatske države.²⁸ Važno je istaći, zbog svih kasnijih tvrdnji, kako Hrvatska nije bila država, da je ona u Nagodbi definirana kao *subjekt državne zajednice*, što joj Ugarska prva ne bi priznala da je imala mogućnosti zaobići hrvatski legitimitet i suverenitet.²⁹ Još se jedna činjenica rado i često prešućivala — Nagodbom je Dalmacija bila priznata kao sastavni dio državnog prostora Hrvatske.³⁰ Potvrdu hrvatske državnosti nalazimo i u Austro-ugarskoj nagodbi iz 1867. godine, gdje su uz ugarsku stranu ugovornicu navedene i »posestrime joj kraljevine« — to jest, Hrvatska, Slavonija i Dalmacija. Osim s ugarskom krunom, carevinom austrijskom, odnosno dvojnomo monarhijom, raskinut je i ugovor s dinastijom, koja je svoja vladarska prava u muškoj i ženskoj lozi temeljila na hrvatskoj Pragmatičkoj sankciji iz 1712. i ugarskoj iz 1723. godine.³¹

Iako se u obrazloženju svoga prijedloga Svetozar Pribičević izričito ogradio od dimenzije legitimiteta, odluke koje je predlagao Saboru počivale su baš na legitimitetu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Osim bito je to važno zbog kasnijih problema koji se javljaju u svezi sa statusom hrvatske države, njenim suverenitetom i pitanjem je li 1918. uopće bila država. Pribičevićeva argumentacija činila se vrlo sukladnom osjećaju vremena — da pravo samoodređenja potire sva druga, pa ih uz njega ne treba ni spominjati. Pribičević je išao tako daleko da je tvrdio kako »u čitavom svijetu nema danas nikoga koji bi stajao na stanovištu legitimiteta, jer načelo narodnog samoodređenja ruši svaki legitimitet« (podcrtala S.K.O.). Teško da bi se sve velike sile i zaraćene zemlje na koje se Pribičević poziva, kada su posrijedi njihove države, jednostavno odrekle legitimiteta. No, on je, u tom dijelu govora, još jednom naglasio: »Mislim da je time jasno obrazloženo zašto se u motivaciji ovog predloga postavljam na stanovište narodnog samoodređenja. U prvom redu zato, jer je to jedno primarno načelo, koje je naš narod priznavao i prije rata, a s druge strane i zato, jer je to konstitutivno načelo na kojemu se danas obrazuju države i ruše stari nesposobni organizmi.« Kako je Narodno vijeće SHS bilo zajedničko predstavništvo svih Južnih Slavena Monarhije, moralo je svoje zahtjeve utemeljiti i na jednom općem načelu koje bi potvrđivalo prava svih. Taj zajednički nazivnik nalazio se baš u pravu na samoodređenje, kao opće priznatom principu za konstituiranje novih država.

Druga točka Pribičevićeva prijedloga glasi: »II. Dalmacija, Hrvatska, Slavonija sa Rijekom proglašuje se posve nezavisnom državom prema Ugarskoj i Austriji, te prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba pristupa u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba na cijelom etnograf-

²⁸ Hrvatsko-ugarska nagoda, M. Smrekar, *Priručnik*, n. dj., knjiga druga, 805—817.; Žigrović-Pretočki, *Hrvatski ustavni zakoni*, n. dj., 32., 33.

²⁹ Hrvatsko-ugarska nagoda, članak 65., M. Smrekar, *Priručnik*, n. dj., knjiga druga, 816.

³⁰ Isto, 20.—23.

³¹ Tekst Pragmatičke sankcije, Smrekar, *Priručnik*, n. dj., knjiga druga, 896.—897.

skom području toga naroda bez obzira na ma koje teritorijalne i državne granice, u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba danas živi.

Sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedinjenoga naroda Slovenaca, Hrvata i Srba odlučit će unapred određenom kvalificiranom većinom, koja potpunoma zaštićuje od svakoga majoriziranja, konačno, kako u formi vladavine, tako u unutrašnjem državnom ustrojstvu naše države, utemeljene na potpunoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba.«

Obrazlažući drugu točku svog prijedloga, Pribičević kaže: »Prema tome Dalmacija, Hrvatska i Slavonija zajedno sa Rijekom proglašuje se i prema Austriji i prema Ugarskoj za nezavisnu državu, ali pošto u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji živi samo jedan dio velikog našeg naroda, izjavljuje odmah hrvatski sabor ovim prešnim predlogom, da je kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija sa Rijekom voljna stupiti u zajedničku potpuno suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba.

Visoki sabore! Mi ne postavljamo granice toj našoj zajedničkoj državi. Dosada ih je postavljao tuđinac. Narod sam hoće da izbriše sve te granice.

Visoki sabore! Da bude jasan smisao ovoga prešnoga predloga nužno je, da se to jasno naglasi i prema vani i prema unutra. U smislu ovoga predloga ima da se ta naša nezavisna, potpuno suverena država proteže na čitavom našem narodnom teritoriju od Soče tamo do Soluna.«

Ovo Pribičevićovo obrazloženje objašnjava formulaciju druge točke njegova prijedloga. On nabraja hrvatske zemlje, dijelove Trojedne kraljevine — Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju s Rijekom, ali ne i Istru. Cjelinu etničkog prostora o kojem Pribičević govori čine — osim samostalnih država Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore — sve južnoslavenske zemlje i pokrajine Austro-Ugarske. Tek sve one pokrivaju etnički prostor naroda s tri imena na kojem se proklamira nova država Slovenaca, Hrvata i Srba. U toj suverenoj državi, ističe posebno Pribičević, »Slovenci, Hrvati i Srbi imaju da budu potpuno jednak faktor. Ne radi se o tome, i ne smije se raditi o tome da se u tom jedinstvenom narodu pojedini dijelovi majoriziraju ili nulificiraju. Jer, visoki sabore, kad bi u svijesti makar jednog i najmanjeg dijela našega naroda, kad bi se u toj svijesti mogla da uvriježi bojazan ili sumnja, da u toj zajedničkoj državi svaki dio našega naroda ne bi imao bilo jednaku zaštitu, bilo jednaki suverenitet«, onda bi takva sumnja značila slabost nove države. Tako je za volju ideje o jednoj velikoj zajedničkoj državi već u prvom trenu zanemarena svaka posebnost narodnih identiteta i njihov povijesni razvitak.

Potrebno je obratiti posebnu pozornost na još jedno Pribičevićovo tumačenje u prijedlogu gdje govori o »državi Hrvata, Slovenaca i Srba«, ali se ne upušta u nikakvo kodificiranje, kako kaže, jer se to sada ne može učiniti za cijeli narod. Stoga se o *budućoj državnoj formi, unutar-njoj državnoj organizaciji, o načinu uređenja unutrašnjih međusobnih odnošaja* — odlučiti *opća narodna konstituenta*, izabrana po izbornom redu, koji se zasniva na *općem, jednakom, izravnom i tajnom pravu glasa*. Zanimljivo je i njegovo gledište, o *imenu nove države* — »mi ne ćemo, visoki sabore, da od ova tri narodna imena, koja su tri imena

izraz za jednu našu narodnu dušu, koja su tri imena izraz za jednu našu političku i narodnu svijest, ne ćemo da od ta tri imena jedno zapostavimo drugomu, niti ćemo da ih supstituiramo jednim četvrtim, jer ne ćemo da riješavamo dekretom pitanje, koje može riješiti samo kulturni razvoj narodni» (podcrtala S.K.O.). To gledište pojašnjuje zašto Pribićević nigdje ne rabi izraz »jugoslavenski«, kao i njegovu čvrstu vezanost za srbijanski koncept ujedinjenja.

Govoreći o međunarodnim pitanjima, Pribićević je podsjetio na tragičnu činjenicu da su u svjetskom ratu bili prisiljeni boriti se protiv svojih interesa, a za tuđe, čak i protiv svojih ideala. To je teško palo narodu koji ne želi voditi nikakvu imperijalističku, već pacifističku politiku, utječući se budućoj ligi naroda kao zajednici država, koja bi trebala postati tribunal, osnovan u rezultatu mirovne konferencije, sa zadatkom da rješava međunarodne razmirice. U tom kontekstu on vidi i rješenje jadranskog pitanja, a ne u tome da se iz narodnog tijela izreže komad, koji bi se stavio pod tuđi suverenitet.

Govoreći o zadacima inteligencije, traži da ona i kroz Narodno vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca mora nastojati da novu državu tako omili narodu, da pojave slične onima u Rusiji ne bi bile moguće. No, ti će događaji nastupiti onda kada se ne bude vodila politika koju će ispunjavati socijalna sadržina i narod ne bude mogao pošteno živjeti od rada. Pojave nereda, razbijanja i pljački koje se događaju, brinu ga i stoga što bi tako mogli izgubiti slobodu.

Predsjednik Medaković stavio je zatim prijedlog na glasovanje i konstatirao da je prihvaćen. Slijedile su opet ovacije.

Kada se analitički razmotri što je prešni prijedlog S. Pribićevića sadržavao, osobito u dijelu kojim se proklamira nova, zajednička država, neosporna je činjenica da je Hrvatski sabor, prvi proglasio jedinstvenu južnoslavensku državu na svom narodnom prostoru austrougarskih Južnih Slavena i kraljevina Srbije i Crne Gore.

Cjelinu sustava vlasti novoproklamirane države za prostor zemalja bivše Austro-Ugarske zaokružio je prešni prijedlog zastupnika dr. Antuna Pavelića i drugova, koji ima dvanaest supotpisnika.³² Prijedlog koji je također pročitao bilježnik Novosel glasi: »Sabor kao predstavnik kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije smatra objavu Narodnog vijeća od 19. o. mj. za sebe obvezatnom, te izjavljuje da priznaje Narodnome vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba vrhovnu vlast.« Tom je objavom Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba sebe proglasilo za jedinog predstavnika i odlučnog činioca u pitanjima bitnim za sudbinu naroda. A. Pavelić je održao nešto kraći govor prije nego što je pročitao cjelokupni tekst objave, kako bi mogla ući u »spise ovog starodrevnog sabora«. Pavelićev govor ima značenje ne samo u tome što nabraja zemlje koje se ujedinjuju, već i što potvrđuje da se zaključci Hrvatskog sabora odnose i na cislajtanijske i na transljajtanijske zemlje dvojne monarhije. I on, naravno, započinje s američkim predsjednikom: »Božja providnost preko pravednosti Wilsonove i svega čovječnoga svijeta skida okove rob-

³² Imena supotpisnika prešnog prijedloga navedena u *Stenografskom zapisniku*, str. 1472.

Iju. *Raskinuso evo okove kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, padaju okovi posestrimi kraljevini Dalmaciji, padaju bratskoj Herceg-Bosni, Istri, Sloveniji, Gorici, Trstu, našoj štajerskoj i Koruškoj, pasti će Medimurju, Prekomurju, Bačkoj, Baranji i Banatu, mačem si vraćaju slobodu kraljevine Srbija i Crnagora.* . . « I on je u svom govoru veoma patetičan, u skladu sa situacijom, pa narod zove čas robljem, čas patnikom, a čas pjesnikom, ali poručuje da se moramo »opterećeni svom odgovornosti, oteti ushitu i ganuću i podati se skrbi i radu«. Za novu domovinu kaže da će biti zasnovana na *pravici, bratstvu i jednakosti*. Zanimljivo je što poručuje narodu: »Patnik si, pjesnik si, lako se zanosiš, lako se dadeš i smesti. Umiri one, koji su zabrinuti za hrvatstvo ili za srpstvo ili za slovenaštvo. Samo u slobodnoj zajedničkoj državi Slovenaca, Hrvata i Srba zaštićeno je sve ovo troje i sveto hrvatstvo tvoje. Nad njim će bditi Bog i Hrvati, štitić ga Slovenci, Hrvati i Srbi.« Tako je i u zaključcima o prenošenju vrhovne državne vlasti na Narodno vijeće Sabor zaključivao ne samo za Hrvatsku već i za sve ostale zemlje i pokrajine.

Sve formulacije prešnih prijedloga ostale su u jednome nedorečene. One su se deklarativno odnosile na cijeli etnički prostor Slovenaca, Hrvata i Srba, a faktički su se odnosile na prostor tih naroda unutar dvojne monarhije. Nova država je 29. listopada proklamirana za cio etnički prostor, 24. studenoga je sužena na prostor bivše Austro-Ugarske, a 1. prosinca *konstituirana* je kao monarhija kojoj su granice, utvrđene mirovnim ugovorima u okviru versailleskog sustava, bile užd od nacionalnog prostora naroda koji su u nju ušli.

Nakon dr. Pavelića Saboru se kratkim govorom obratio ban Mihalovich: »Visoki sabore! Danas podnesena su dva predloga ovome visokome saboru, pa je dužnost hrvatske vlade, da prema njima zauzme stanovište. U tom pogledu čast mi je u ime vlade izjaviti, da potpunoma usvajam stanovište hrvatskoga sabora u pogledu jednog i drugog predloga, pa da cijelu egzekutivu stavljam na raspolaganje Narodnome Vijeću.« Ban je obrazlažući svoje stajalište preduhitrio, kako je rekao, prigovore onih faktora koji bi mu predbacivali — da ne može raditi drugačije jer je »sin toga naroda«. Burno odobravanje i pljesak uslijedili su na njegove zadnje riječi: »Ako se radi o slobodi toga moga troimenog naroda, ne mogu ja stajati po strani i ništa ne raditi.«

Prije glasovanja o prijedlogu zastupnik V. Prebeg dao je izjavu kao pročelnik saborskoga kluba Stranke prava da će glasovati za prijedlog da se sva državna vlast prenese na Narodno vijeće: »Narodno vijeće je ovaj naš posao tako sjajno uvelo da sigurno računati možemo, da će započeti posao, ako bog da, s uspjehom i kraju provesti na korist hrvatskoga naroda.« On će u ime svoga saborskoga kluba predložiti stranačkom vijeću da se Stranka prava razide, stoga što je njen program ispunjen u onim točkama »u kojima zahtijeva obustavu nagodbe i prelom s Ugarskom, te ujedinjenje sviju hrvatskih zemalja u jednu samostalnu neovisnu državu. . .« Rekavši još da: »Novo doba ište nove programe i nove stranačke tvorevine«, završio je govor usklikom: »Živila slobodna, suverena država Slovenaca, Hrvata i Srba! Cvala i ojačala tako, da će moći odoljeti svakomu vanjskomu neprijatelju i svakoj napasti nutarnje nesloge!«

U ime kluba unionista izvan stranaka dr. Josip Šilović izjavio je da se razilaze i svi članovi toga kluba prihvaćajući oba prešna prijedloga. Slični vremena u kojem se sve zbiva pridonosi i molba grofova dr. Teodora i Marka Pejacsevicha, virilista, koju je prenio dr. Šilović. Oni bi »vanredno rado došli u današnju historijsku sjednicu hrvatskoga sabora, ali uslijed sila neminovne — na žalost, zeleni kader ih je opkolio — nisu mogli doći...« I oni izjavljuju da ulaze u Narodno vijeće. Zatim je Pavelićev prijedlog jednoglasno prihvaćen.

Nakon još nekih prijedloga, svečanog pozdrava gospođa, koje su narodnoj stvari priložile svoj zlatni nakit i u ime žena Hrvatica, Srpkinja i Slovenki izjavile da će služiti interesima »troimenog naroda u nezavisnoj i slobodnoj državi Hrvata, Srba i Slovenaca« — svi su krenuli u Markovu crkvu na svečanu misu.

Po povratku iz crkve sjednicom je predsjedao dr. Magdić. Tada su zastupnik Stjepan Radić i drugovi podnijeli prešni prijedlog sljedećeg sadržaja:³³ »Sabor zaključuje: Ban se pozivlje da počevši od današnjega dana iz područja banske Hrvatske, kraljevine Dalmacije, Hrvatske, Slavonije s Rijekom ne dozvoli apsolutno i u nijednom slučaju nikakova izvoza životnih namirnica u kraljevinu Ugarsku i u novo osnovanu Njemačku austrijsku državu, nego da bezodvlačno izdade sve potrebne odredbe, da se svaki izvoz izvan našega jugoslavenskog narodnoga i državnoga područja bezuvjetno spriječi.«

Stjepan Radić je veoma opsežno obrazlagao svoj prijedlog ističući da »onaj dio našega naroda, koji je od vrijednih najvrijedniji, od mučeničkih najmučeničkiji, a to je onaj u Sloveniji, Dalmaciji, Bosni i Istri, koji je svoju dječicu ovamo slao« — treba odmah vidjeti i osjetiti blagodati hrane koja je u banskoj Hrvatskoj dobro rodila. Ističe da njegov prijedlog ima i tu svrhu da nezadovoljstvu iz kojeg je nastao »zeleni kader«, ogorčenosti i mržnji, koje čovjeka mogu postaviti protiv vlastitog naroda — oduzme materijalnu hranu, kao što su im netom usvojeni politički zaključci oteli svaki razlog. »Kad bi u kojem kraju našeg troimenog naroda zavladao opet skrajnja oskudica, mogli bismo doživjeti, da ovakvi nemiri planu mnogo jače i strašnije i mnogo opasnije.« I Radićev prijedlog prihvaćen je jednoglasno.

Nakon što je pročitana i ovjeren zapisnik, sjednica je završena u 12 sati i 50 minuta. Bila je to i posljednja sjednica Hrvatskog sabora. Nigdje u odlukama donesenima 29. listopada ne može se ni nazreti mogućnost da je to posljednja sjednica, odnosno da se Sabor raspušta. On je za Trojednu kraljevinu, koje je bio zakoniti parlament, donio značajne odluke. Te su odluke zbog raskida dotadašnjih državnopravnih odnosa doticale ne samo Hrvatsku nego i sve zemlje i pokrajine koje su ušle u Državu SHS. Da je Sabor *samo prenio vrhovnu vlast na novi subjekt* — NV SHS potvrđuju dokumenti. Tako predsjedništvo Narodnog vijeća »na temelju svoje vrhovne vlasti«, 31. listopada ukida naslov »kraljevski« za sve subjekte sudstva, institucije i osobe i mijenja formulacije zakletve, a s grba Hrvatske, Slavonije i Dalmacije skida krunu. Uskoro, 4. studenoga Narodno vijeće izdaje naredbu kojom: »Narodno vijeće kao

³³ Imena predlagača navedena u *Stenografskom zapisniku*, str. 1476.

nosilac vrhovne vlasti za Hrvatsku i Slavoniju određuje na temelju zaključka Hrvatskog državnog sabora od 29. listopada 1918. kojim su riješeni državopravni odnošaji i veze između kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne strane, te kraljevine Ugarske i carevine austrijske s druge strane, a napose ukinuta i ništetnom proglašena hrvatsko-ugarska nagoda (zakonski članak I. god. 1868.), *te Dalmacija, Hrvatska, Slavonija s Rijekom proglašene nezavisnom državom*, slijedeće: (podcrtala S.K.O.): da se državni crar u svim oblicima uknjižuje na ime Hrvatske i Slavonije.³⁴

Izvori tako potvrđuju da je hrvatska država promijenila vrhovnu vlast, ali nije ukinula ni jednu od svojih institucija, nego ih je samo stavila pod novi suverenitet. Potvrđuju i da se Država SHS radala kao složena, a ne unitarna država.

Posebno važnim čini se istaći da dokumenti potvrđuju i to kako se ništa nije promijenilo ni u položaju Hrvatskog sabora. Ban Mihalovich je na temelju kraljevskog zakona od 11. rujna 1918. o izbornom redu za Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije pripremljao izborc, pa izdao i provedbeni zakon, naredbom zemaljske vlade 1. listopada 1918., kojom se određuju glasačka okružja, zatim osobnom naredbom od 4. studenoga produžio rok za sastav izbornih listina, a zatim sve poslove oko izbora obustavio *na neodređeno vrijeme* tek naredbom od 10. siječnja 1919. Valja istaći kako ban u naredbi od 4. studenoga izričito navodi da će se ona predložiti »u prvoj sjednici saboru Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.«³⁵ Hrvatski sabor se očito više nije sastajao ne svojom voljom, već voljom nekog drugoga.

4.

Kakva je bila sudbina države proklamirane u Hrvatskom saboru 29. listopada 1918.? I kakav je odnos između 29. listopada i 1. prosinca u konstituiranju prve Jugoslavije? Kakve su pozicije i ovlasti NV SHS s obzirom na vrhovnu vlast koju je na njega prenio Hrvatski sabor i jesu li te ovlasti omogućavale legitimnu promjenu saborskih zaključaka?

Narodno vijeće poslije 29. listopada nije više nijednom zasjedalo kao plenum, već samo njegov Središnji odbor. To znači da nije djelovalo kao reprezentativni organ svih južnoslavenskih zemalja bivše Monarhije ujedinjenih u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. U Središnjem odboru nastala je podjela među zastupnicima legitimističkog principa i državnog prava i onih koji su zastupali strogo nacionalni princip, ali u smislu postojanja samo jednog naroda. Podijelili su se i oko principa federalne ili centralističke strukture buduće države i njenoga konstituiranja kao monarhije ili republike.

³⁴ Naredba Narodnog vijeća od 31. listopada i 4. studenoga 1918., *Zbornik zakona i naredaba*, n. dj., 1918., 455. i 458.

³⁵ Naredba bana od 10. siječnja 1919., *Zbornik zakona i naredaba*, n. dj., 46.

Dogodio se još jedan presedan. Narodno vijeće, odnosno Središnji odbor, na svojim sjednicama 23. i 24. studenoga 1918. ponovno je definiralo Državu SHS, no sada samo »na cijelom neprekinutom jugoslaven-skom području bivše austro-ugarske monarhije« i usvojilo odluku o nje-nom ujedinjenju »sa kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom u jedinstve-nu državu Slovenaca, Hrvata i Srba«. Imenovan je odbor od 28 osoba »s punom ovlašću, da u sporazumu sa vladom kraljevine Srbije i pred-stavnicima sviju stranaka u Srbiji i Crnoj Gori, bezodvlačno provede organizaciju jedinstvene države«. Dok je Hrvatski sabor 29. listopada novu državu proklamirao na cjelovitom narodnom prostoru, bez obzira na trenutačne državne granice, ovom je odlukom taj prostor sužen na onaj unutar granica bivše Monarhije.

Sastavljen je i Naputak koji je sročio sedmočlani odbor za delegate koji odlaze u Beograd. Od jedanaest točaka u kojima su prezentirani iz-dvojit ćemo one koji su bitni za konstituiranje zajedničke države. U prvom se točki izriječom kaže: »Konačnu organizaciju nove države mo-že odrediti samo sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedi-njenoga naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, sa većinom od dvije trećine glasova.«³⁶ Izriječom se pridržava pravo konstituenti da odredi ustav na-ročito u smislu forme države — monarhija ili republika, te državnog ustrojstva i prava građana.

Zanimljiv je prijedlog da do sastanka konstituante zakonodavnu vlast provizorno izvršava Državno vijeće sastavljeno od svih članova NV SHS, pet članova Jugoslavenkog odbora, te razmjernog broja predstavnika Kraljevine Srbije, koje će odabrati njena Narodna skupština, i Kralje-vine Crne Gore, koje će također odabrati Narodna skupština. Do odluke konstituante vladarsku vlast obavljao bi kralj Srbije, odnosno prestolo-nasljednik Aleksandar kao regent Države Srba, Hrvata i Slovenaca. Po načelu parlamentarne vladavine on bi imenovao vladu.

U Naputku je i odredba o organizaciji vlasti i autonomnim poslovima koje bi obavljale zemaljske vlade, a nadzirali bi ih zemaljski sabori, od-nosno pokrajinska vijeća.

Takva promjena gledišta bila je, očito, posljedica srbijanske agitacije, ali i jačanja srbijanske opcije ujedinjenja. Poznato je koliko je na promje-nu stavova političara, i to ne samo u Hrvatskoj, djelovao potpukovnik Dušan Simović, koji je bio službena veza srbijanske vlade i srpske vr-hovne komande s »vladom Narodnog vijeća SHS u Zagrebu«, a zapravo i u prvom redu s Pribićevićem osobno. On je slao u Beograd izvještaje o stanju na području Države SHS i radio na »donošenju konačne odlu-ke o *prisajedinjenju Srbiji*« (podcrtala S.K.O.).³⁷

U nizu dokumenata koji govore o namjerama Srbije da i kondicionira-njem političara i utjecajem na javno mnijenje djeluje za svoj koncept ujedinjenja izuzetno jasno, pogađajući u srž srpske politike, govori i pismo dr. Milana Pećanca od 7. studenoga 1918. On je boravio i agitirao

³⁶ F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 274.—276.

³⁷ »Izvještaj Dušana Simovića, delegata srpske Vrhovne komande kod vlade Narodnog vijeća SHS 1918.« Priredio Bogdan Krizman, *Historijski zbornik*, VIII., 1955., 1—4, 123.—132.

za neposredno pripojenje Srbiji u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini i »užoj Hrvatskoj« (podcrtala S.K.O.). On piše: »Raščistila bi se u isto vreme nezgodna situacija stvorena zastranjenjem u Ženevi i predupredilo u najvećoj meri a možda i potpuno organizovanje države po primeru i u vezi sa A-Ugarskim zemaljskim autonomijama i sagradila bi se nova država prema Krfskom paktu, pa možda i bolje...« (podcrtala S.K.O.). To »možda i bolje« se i ostvarilo, jer je čak i on mislio da bi ujedinjenje eventualno mogli ratificirati »Zemaljski Sabori«.³⁸

U međuvremenu je postalo bespredmetno ujedinjavanje s Crnom Gorom. Odlukom »Velike narodne skupštine srpskog naroda u Crnoj Gori« koja je zasjedala u Podgorici 26. studenoga 1918. detronizirana je dinastija Petrovića-Njegoša, s tim da se Crna Gora ujedinjuje u jednu jedinstvenu državu s bratskom Srbijom, pod dinastijom Karađorđevića.

Dan prije, 25. studenoga 1918., Velika skupština Srba, Bunjevaca i ostalih Slavena prihvatila je u Novom Sadu rezoluciju o priključenju Srbiji.

O načinu na koji je delegacija Narodnog vijeća »prešno« otputovala u Beograd sve je poznato. Ona je 1. prosinca 1918. navečer bila primljena u audijenciju kod nasljednika prijestolja. Čuvenu adresu odaslanstva Narodnog vijeća »jakim glasom« je pročitao dr. A. Pavelić. Zanimljivo li komplimente Aleksandru, primijetit ćemo da se Pavelić pozivao na zaključke Narodnog vijeća od 19. listopada i one od 24. studenoga, a ni jednom riječju ne spominje 29. listopada i zaključke Hrvatskog sabora. Razlog za dolazak odaslanstva je da kraljevskom visočanstvu »u svečanoj formi saopći« zaključke od 24. studenoga.

S obzirom na posezanje Italije, koja nije ni pomišljala priznati Državu SHS, Pavelić je isticao da nisu pripravnici prihvatiti nikakve ugovore, pa ni Londonski — koji bi povrijedili princip samoodređenja i nacionalnog načela i otrgnuli dijelove naroda u sastav neke druge države. Narodno vijeće s punim uvjerenjem »daje izraza svojoj nadi«, da će se Aleksandar s cijelim narodom zauzeti da se »definitivne granice naše države označe tako, da budu u skladu s etnografskim našim granicama, sa primjenom načela narodnog samoodređenja proklamiranog od predsjednika Američkih Država Wilsona i od sviju Sila Sporazuma«.³⁹

Regent se u odgovoru također pozivao samo na »historijsku odluku od 24. novembra, kojom se proglašava državno ujedinjenje svega naroda i sve naše mile, namučene, ali slavne otadžbine...«. On je smatrao da, primajući priopćenje Narodnog vijeća, ispunjava »svoju vladalačku dužnost, jer njim samo privodim konačno u delo ono, što su najbolji sinovi naše krvi, sve tri vere, sva tri imena, s obje strane Dunava, Save i Drine, počeli pripremati još za vlade blažene uspomene moga deda Kneza Aleksandra I. i Kneza Mihajla, ono što odgovara željama i pogledima moga naroda, te u ime Njegova Veličanstva Kralja Petra I. proglašavam ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca«.⁴⁰

³⁸ Janković-Krizman, *Grada*, n. dj., 621.—622.

³⁹ F. Šišić, *Dokumenti*, n. dj., 280.—281.

⁴⁰ Isto, 282.—283.

Proglasivši ujedinjenu državu monarhijom, on je ipak obećao da će ispuniti zahtjeve o prijelaznom i privremenom razdoblju do sastanka ustavotvorne skupštine. On će također, vjeran primjeru i savjetu svog uzvišenog roditelja, »biti kralj samo slobodnim građanima države Srba, Hrvata i Slovenaca, ostati uvek veran velikim ustavnim, parlamentarnim i široko-demokratskim načelima, zasnovanim na općem pravu glasanja«. To je bilo u najoštrijoj suprotnosti s izgovorenim proklamacijom o ujedinjenju u novu državu.

Dobivši tako po kratkom postupku monarhiju i vladara, Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS, kako se izaslanstvo samo nazvalo, 3. prosinca u Beogradu izdalo je priopćenje o tome da je posebno odaslanstvo Narodnog vijeća «dne 1. prosinca 1918. u 8 sati uvečer u svečanoj adresi na prestolonasljednika Aleksandra proklamiralo ujedinjenje cjelokupnog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstvenu Jugoslavensku državu, pod vladavinom kralja Petra I., odnosno prestolonasljednika Aleksandra kao Regenta». Tako na kraju nismo ni sigurni tko je proklamirao monarhiju i dinastiju, Narodno vijeće u liku svog izaslanstva ili regent u ime kralja. Barem po ovom priopćenju. Tim posljednjim aktom »prestala je funkcija Narodnog vijeća kao vrhovne suverene vlasti države SHS na teritoriju bivše Austro-Ugarske.«⁴¹ Tako je s povijesne pozornice otišlo i Narodno vijeće. Ni ono kao plenum, a također ni jedno zastupničko tijelo zemalja bivše Austro-Ugarske nije dobilo mogućnost da ratificira te dalekosežne odluke. Samo ih je skupština Kraljevine Srbije naknadno primila na znanje aklamacijom, a potvrdila i skupština Crne Gore.

Ocjenjujući ujedinjenje Države SHS i Kraljevine Srbije, iz mnoštva literature izdvajamo dva izuzetno znakovita gledišta pravnih teoretičara. Ferdo Čulinović kritički ocjenjuje prvoprosinački akt, ne mogavši prijeći preko činjenice da su subjekti ujedinjenja djelovali preko ovlasti u hrvatskom slučaju, a preko ustava u srpskom: »Po svome porijeklu on je više oktroj, jer niti je za tu proklamaciju regent imao oslonu u 'Naputku' Narodnog vijeća u Zagrebu, niti ovlaštenja u odredbama srbijanskog Ustava od 1903. godine.« Drži da ga se ne može smatrati ni *aktom superustavnoga karaktera*.⁴²

Slobodan Jovanović, tipični je zastupnik velikosrpskog projekta ujedinjenja, po kojem je nova država u svojoj biti proširena Srbija pa državu proklamiranu 1. prosinca 1918. i *ne definira kao novi pravni subjekt* s gledišta međunarodnog prava, stoga što smatra da je riječ o kontinuitetu dotadašnje Kraljevine Srbije i njenog sustava međunarodnih ugovora. Po njegovu mišljenju, gledano ustavno-pravno, nova je država nastavak Srbije, ali je svojim nastankom ipak prekinula dotadašnje ustavno stanje Kraljevine Srbije i stoga je s gledišta ustavnog prava — nova država.⁴³ Prema Jovanovićevoj ocjeni, Hrvatska je izgubila svoju državu i samostalnost ulaskom u Državu SHS, kada je suverenitet prenijela na

⁴¹ Isto, 283.—284.

⁴² F. Čulinović, *Državopravna historija*, n. dj., 210.—211.

⁴³ S. Jovanović, *Ustavno pravo*, n. dj., 17. i 21.

Narodno vijeće, postavši tako jednom od njenih pokrajina. Kada se Država SHS ujedinila sa Srbijom, Hrvatska više nije imala nikakvih državnih prava. Takva gledišta, izricana u sve oštrijoj formi i sve isključivije, dovela su u suvremenosti do radikalne negacije hrvatske države od suvremenih nosilaca istog, velikosrpskog projekta, po kojima Hrvati nakon 12. stoljeća više nisu imali države. Istraživanje povijesti hrvatske države i transformacija kroz koje je prolazila do suvremenosti — pa u tom okviru i Država SHS — nije samo značajno već i veoma aktualno.⁴⁴

Za ocjenu prvoprosinačke proklamacije važno je pogledati i kako je po ustavima Kraljevine Srbije definiran vladar i koje su mu ovlasti. Potrebno je konzultirati ustave iz 1888., 1901. i 1903., a taj je bio na snazi 1918. godine. Sva tri jednako definiraju prava vladara kao državnog poglavara za slučaj proširenja vladarskih prava na nove teritorije, odnosno na novu državu. S najviše ograničenja to je izrečeno u članku 55. ustava iz 1903., a on je isti i u ustavu iz 1888. godine: »Kralj ne može biti u isto vreme poglavar druge koje države bez pristanka Velike Narodne Skupštine« (podcrtala S. K. O.). A za tu se skupštinu birao dvostruki broj poslanika od onoga za običnu narodnu skupštinu i sastajala se za točno definirana pitanja.⁴⁵

Koliko su važnim smatrali vladara pokazuje i činjenica da ga poimence navode u posebnom članku ustava. U našem slučaju to glasi ovako: »U Srbiji vlada Kralj Petar I. iz dinastije Karađorđeve.«

Prema tome, prvoprosinački čin nije izveden u skladu s ustavom Kraljevine Srbije. Novu državu proglasio je *nasljednik prijestolja*, kao regent u ime vladara. Za taj čin nije bilo uporišta u ustavnom poretku te parlamentarne monarhije. Regent se ponašao ne kao zastupnik vladara, već kao apsolutni vladalac. Neustavno je bilo i prisjedinenje Crne Gore, pa i aneksija teritorija Bačke, Baranje i Banata, a o ujedinjenju s Državom SHS da i ne govorimo. Tako je nova država stvorena na dvostrukom kršenju normi — Središnji odbor NV SHS nije imao mandat da mijenja odluke Sabora, pa ni Naputak, a regent nije imao ni prava ni mandata da mijenja teritorij *postojeće države*, a kamoli da je *ujedinjuje* s drugim *državama* tako da i Srbija prestane postojati kao posebna država.

⁴⁴ U organizaciji Zavoda za hrvatsku povijest održan je 24. svibnja 1992. okrugli stol o temi »Država SHS« s ciljem da potakne istraživački interes za tu temu i za razdoblje od disolucije Austro-Ugarske Monarhije do konstituiranja prve jugoslavenske države. Dvojica sudionika već su objavili u CSP radove inspirirane izlaganjima na okruglom stolu: Lj. Boban, »Kada je i kako nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba«, CSP, 3, 1992., 45.—60.; H. Sirotković, »O nastanku, organizaciji, državnopravnim pitanjima i sukcesiji Države SHS nastale u jesen 1918«, CSP, 3, 1992., 61.—74. Autorici je ovaj rad u prvoj verziji poslužio kao osnovica za izlaganje na spomenutom okruglom stolu pod naslovom »Značenje Hrvatske u konstituiranju Države Slovenaca, Hrvata i Srba«.

⁴⁵ *Ustavi i vlade Kneževine Srbije, Kraljevine Srbije, Kraljevine SHS, i Kraljevine Jugoslavije (1835—1941)*, Beograd, 1988.; Ustav za Kraljevinu Srbiju od 1888., čl. 55.; Ustav za Kraljevinu Srbiju od 1903., čl. 55. i čl. 57.

5.

Uvid u izvore omogućuje sljedeće zaključke o subjektima relevantnim za raskid državno-pravnih sveza s Austro-Ugarskom Monarhijom i vladajućom dinastijom, konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba i ulazak u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca:

1. *Narodno vijeće* po sastavu i djelovanju tipično je političko predstavništvo kakva djeluju u razdoblju disolucije Monarhije i stvaranja novih država na tom prostoru. Nastaje u rezultatu procesa nacionalne koncentracije domovinskih političkih snaga, od političkih grupa i uglednih političkih djelatnika. Uglavnom uslijed ratnih okolnosti ne zasjeda kao plenum, ne stavlja se na provjeru birača, već djeluje suženo kao predsjedništvo ili središnji odbor. Tako se u malo ruku koncentrira ne samo politička moć nego i vrhovna vlast — suverenitet u Državi SHS.

2. Za razliku od Narodnog vijeća, zemaljskih i pokrajinskih sabora, *Hrvatski sabor* je parlament države koja je članica složene zajednice s kraljevinom Ugarskom i carevinom austrijskom uza zajedničku dinastiju. Bez Trojedne kraljevine ne bi bio potpun legitimitet ni jednog dijela u sustavu dvojne monarhije. Važno je istaći da nikada nije donio odluku o samoraspuštanju.

3. Raskidom dotadašnjih državno-pravnih odnošaja *hrvatska država* ulazi u novu zajednicu u nastanku, koja se stvara na cjelokupnom etničkom prostoru austrougarskih Južnih Slavena stvarno, a na etničkom prostoru Slovenaca, Hrvata i Srba, koji uključuje i države Srbiju i Crnu Goru — deklarativno. Ulaskom u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba Hrvatska samo prenosi suverenitet na novi subjekt, ali ne donosi ni jedan akt kojim bi učinila upitnom svoju državnu osobnost. Ostaje Sabor i izvršna vlast s banom na čelu.

4. *Država Slovenaca, Hrvata i Srba* stvara se u procesu, koji ostaje nedovršen. Najprije je Narodno vijeće kao *vrhovno političko tijelo* nacionalne koncentracije, koje je moglo donositi samo političke odluke, 19. listopada postavilo *zahtjev* za konstituiranje države na cjelini etničkog prostora »našeg naroda Slovenaca, Hrvata i Srba«. Zatim je Hrvatski sabor kao *državni parlament* raskinuo 29. listopada dotadašnje odnošaje, i, *proklamiravši novu državu* na citiranom etničkom prostoru, *prenio vrhovnu vlast na Narodno vijeće*. Takav postupak proveden je stoga što Narodno vijeće nije bilo subjekt državnog prava, pa mu je Hrvatski sabor kao taj subjekt dao *legitimitet*. Nova država faktično je funkcionirala kao *složena država*, jedna vrsta federacije subjekata različitoga državno-pravnog statusa, sa suverenitetom Narodnog vijeća i dvostrukim sustavom izvršne vlasti (narodna vijeća, stara egzekutiva) koji otežano funkcionira zbog ratnih okolnosti i socijalnih previranja. S obzirom na kratkotrajni život nije se stigla jasno definirati i organizirati kao država. No, već činjenica da djeluje s veoma velikom autonomijom subjekata velika je smetnja unitarnom konceptu. Likvidirana je na prilično nelegitimian način, jer je jedna deputacija imala ovlasti da odlučuje o suverenitetu i njegovu prenošenju na vladara Srbije, o obliku države — monarhiji, a to su mogli samo izabrani parlamenti. Tako je zaobiđen Hrvatski

sabor i svi zemaljski sabori, pa na prostorima bivše monarhije nitko nikada nije ratificirao prvoprosinački čin.

5. *Kraljevina Srbija* kao drugi subjekt ujedinjenja bila je zastupljena regentom, a ne vladarom. Prema ustavu te parlamentarne monarhije, ni sam vladar nije mogao odlučivati o pripajanju novih teritorija, a pogotovo ne o stvaranju nove države. Stoga je prosinačka proklamacija i za Srbiju bila neustavni čin.

6. Uzevši u obzir sve okolnosti vremena u kojem nastaju nove države kroz versailleski sustav međunarodnih ugovora, temelji na kojima je stvoreno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca kao nova država bili su neustavni. Bili su na štetu Države SHS. To je stvorilo pretpostavke za otpor u kojem je nastao hrvatski politički pokret, kako za federalnu republiku, tako i za priznavanje povijesnih hrvatskih prava, koja su grubo zaobiđena.

SUMMARY

THE FORMATION OF THE STATE OF SLOVENES, CROATS, AND SERBS ON OCTOBER 29, 1918

In the process of creating a national political concentration of Slovenes, Croats, and Serbs, the central political representative body became the National Council of Slovenes, Croats, and Serbs. Its program was to create a unitary state from the ethnic territory of the three peoples, but the precise form of the state was to be decided by a constituent assembly. On October 29, 1918, the Croatian Sabor adopted resolutions that shaped the executive committee of the National Council. The Sabor also severed all constitutional and legal ties with the Kingdom of Hungary, the Austrian empire, and the Habsburg-Lorraine dynasty. Croatia thus entered the State of Slovenes, Croats, and Serbs as a sovereign and independent nation.

Following a series of unpleasant events, the National Council reduced its plans and accepted narrower borders in the south Slavic areas of the former monarchy. A narrow circle made decisions without convening the Council in full plenum and almost never convening either the Sabor or the Skupština.

On December 1, a special delegation in Belgrade adopted the greater Serbian model of unification, and a monarchy under the Karađorđević dynasty was immediately installed in the new joint state. The decisions of the Croatian Sabor were therefore swept aside, and the act of unification even violated the constitution of the Kingdom of Serbia. Thus, the Croatian state, whose sovereignty and independence was restored for a short time, was illegitimately swallowed up in the unitary monarchy. The ensuing Croatian political struggle is rooted in these illegitimate and unconstitutional acts.